

OLIIY TA'LIMDA PSIXOLOGIYA FANLARINI O'QITISHDA TALABALARNING IJTIMOIIY-PERSEPTIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI

U.H.Rasulova¹

Mas'ul muallif: Rasulova Umida
Hamza qizi, Psixologiya (faoliyat
turlari bo'yicha) magistranti.

Accepted: 23 Sentabr 2026

Published: 23 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Rasulova, U. H.
OLIIY TA'LIMDA PSIXOLOGIYA
FANLARINI O'QITISHDA
TALABALARNING IJTIMOIIY-
PERSEPTIV KOMPETENTLIGINI
RIVOJLANTIRISHNING
PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK
OMILLARI / U. H. Rasulova //
Buxoro xalqaro universiteti ilmiy
axborotnomasi. — 2026. — T. 9, №
2. — B. 221–223.

1. Psixologiya (faoliyat turlari bo'yicha) magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida psixologiya fanlarini o'qitish jarayonida talabalarning ijtimoiy-perseptiv kompetentligini rivojlantirishning pedagogik va psixologik shart-sharoitlari tadqiq etilgan. Muloqot jarayonida shaxslararo idrok etish, empatiya va emotsional intellektni shakllantirishda interaktiv ta'lim texnologiyalari — keys-stadi hamda roli o'yinlar metodlarining samaradorligi asoslab berilgan. O'tkazilgan pedagogik eksperiment natijalari N.Xoll va V.Boyko diagnostik metodikalari hamda matematik-statistik mezonlar yordamida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-perseptiv kompetentlik, psixologiya fanlarini o'qitish metodikasi, keys-stadi, roli o'yinlar, empatiya, emotsional intellekt, OTM talabalari.

ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИМ ДИСЦИПЛИНАМ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье исследованы педагогические и психологические условия развития социально-перцептивной компетентности студентов в процессе преподавания психологических дисциплин в высших учебных заведениях. Обоснована эффективность интерактивных образовательных технологий — методов кейс-стади и ролевых игр — в формировании межличностного восприятия, эмпатии и эмоционального интеллекта в процессе общения. Результаты проведенного педагогического эксперимента проанализированы с использованием диагностических методик Н. Холла и В. Бойко, а также математико-статистических критериев.

Ключевые слова: социально-перцептивная компетентность, методика преподавания психологических дисциплин, кейс-стади, ролевые игры, эмпатия, эмоциональный интеллект, студенты вузов.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF DEVELOPING STUDENTS' SOCIAL-PERCEPTIVE COMPETENCE IN TEACHING PSYCHOLOGY IN HIGHER EDUCATION

Abstract. This article examines the pedagogical and psychological conditions for developing students' social-perceptive competence in the process of teaching psychology courses in higher education institutions. The effectiveness of interactive learning technologies—case studies and role-playing methods—in developing interpersonal perception, empathy, and emotional intelligence during communication is substantiated. The results of the pedagogical experiment were analyzed using N. Hall and V. Boyko diagnostic methods and mathematical-statistical criteria.

Keywords: social-perceptive competence, methodology of teaching psychology, case study, role-playing, empathy, emotional intelligence, university students.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarini nafaqat nazariy bilim va kasbiy ko'nikmalar bilan ta'minlash, balki ularning boshqa insonlarni to'g'ri anglash, ijtimoiy vaziyatlarni adekvat baholash, samarali muloqot o'rnatish va turli nuqtayi nazarlarni tushunish qobiliyatlarini rivojlantirish ham muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, psixologiya fanlarini o'qitish jarayonida talabalarning ijtimoiy-perseptiv kompetentligini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki psixologik bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash insonning xatti-harakati, hissiy holati, motivlari va individual xususiyatlarini to'g'ri idrok etish hamda talqin qilish qobiliyatini talab qiladi.

Ijtimoiy-perseptiv kompetentlik shaxslararo munosabatlar jarayonida boshqa insonni kuzatish, uning xatti-harakatlarini anglash, emotsional holatini farqlash, kommunikativ vaziyatni baholash va olingan ijtimoiy-psixologik axborot asosida tegishli munosabat shaklini tanlash imkonini beruvchi kompleks qobiliyat sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur kompetentlikning rivojlanganligi talabaning nafaqat akademik faoliyatiga, balki guruhdagi hamkorlik, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish, empatik munosabat o'rnatish va kelajakdagi kasbiy faoliyatida samarali muloqot olib borishiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Psixologiya fanlarini o'qitish mazmuni talabalarda ushbu kompetentlikni

rivojlantirish uchun keng pedagogik imkoniyatlarni yaratadi. Nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlar bilan bog'lash, psixologik holatlarni tahlil qilish, rolli o'yinlar, munozaralar, keys-stadi, kuzatish va refleksiv topshiriqlardan foydalanish orqali talabalar insonlararo munosabatlarning murakkab jihatlarini bevosita anglash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday ta'lim jarayonida talaba tayyor xulosalarni o'zlashtiruvchi subyekt emas, balki ijtimoiy vaziyatni mustaqil tahlil qiluvchi va o'z qarashlarini asoslay oluvchi faol ishtirokchiga aylanadi.

Talabalarining ijtimoiy-perseptiv kompetentligini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni pedagogik va psixologik jihatdan o'rganish ham muhimdir. Pedagogik omillar qatoriga ta'lim mazmunining amaliy yo'naltirilganligi, interfaol metodlardan foydalanish, o'qituvchining kommunikativ pozitsiyasi, ta'lim muhitining psixologik qulayligi va talabalarni faol hamkorlikka jalb etish kiradi. Psixologik omillar esa empatiya, refleksiya, emotsional barqarorlik, kommunikativ ochiqlik, kuzatuvchanlik, o'zini va boshqalarni anglash darajasi bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Hozirgi davrda psixologiya fani nafaqat insonning ruhiy jarayonlarini o'rganish bilan cheklanmay, balki ularni anglash, boshqarish va rivojlantirishning amaliy yo'nalishlarini ham taklif etuvchi mustaqil ilmiy soha sifatida shakllanmoqda. Shu bois, oliy ta'lim tizimida psixologiya fanini o'qitish jarayoni endilikda talabalarining individual fikrlash uslubi, tahliliy yondashuvi hamda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishni asosiy maqsad qilib olmoqda [Sharipova, 2022]. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni psixologiya fanini o'qitish jarayoniga tatbiq etish – bu bugungi ta'lim paradigmasining ajralmas qismi bo'lib, u shaxsga yo'naltirilgan, interfaol hamda faol o'qitish usullarini joriy etishni talab qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish va ilm-fan sohasini rivojlantirish to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni (2020-yil 6-noyabr) hamda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ham ushbu yo'nalishga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur islohotlar natijasida ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlar, raqamli platformalar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish imkoniyatlari yuzaga keldi. Bu esa, o'z navbatida, psixologiya fanini o'qitish sifatini oshirish, talabalarda ijtimoiy va perseptiv kompetentlikni rivojlantirishda, refleksiv va tahliliy fikrlashni shakllantirish, shuningdek, ularning amaliy bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Adabiyotlar sharhi. So'nggi yillarda psixologiya fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash masalasi ta'lim tizimida dolzarb yo'nalishga aylandi. Ilmiy manbalarda bu jarayon psixologik bilimlarni amaliy, tahliliy va ijtimoiy-perseptiv kompetensiyalar asosida o'zlashtirish zarurati bilan izohlanadi. Sharipova N. (2022). Oliy ta'limda psixologiya fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyatini yoritib, interfaol metodlar talabalarda mustaqil va tahliliy fikrlashni shakllantirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi. Shu o'rinda ijtimoiy-perseptiv kompetentlik-muloqot paytida suhbatdoshning munosabatini to'g'ri idrok etish va o'z xulq-atvoriga tashqaridan baho bera olishda asosiy omil hisoblanadi deb ta'kidlangan. Xorijiy adabiyotlarda ham mazkur yo'nalish dolzarb hisoblanadi. Maslow A. (2019) o'z asarida motivatsiya va shaxsiy faollik psixologik o'qitishda muhim omil ekanini ta'kidlaydi. Umuman olganda, tahlil qilingan manbalar psixologiya fanini o'qitishda innovatsion va raqamli texnologiyalarni qo'llash talabalarda ijtimoiy-perseptiv, refleksiv, tahliliy va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil ekanini ko'rsatadi. Oliy ta'lim tizimini zamonaviylashtirish va kompetensiyaviy yondashuvni qaror toptirish sharoitida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash sifatiga yangicha talablar qo'yilmoqda. Ayniqsa, psixologiya va pedagogika yo'nalishi talabalarida nafaqat nazariy bilimlarni, balki shaxslararo muloqotda partnerning emotsional holatini, ichki kechinmalarini, xulq-atvor sabablarini aniq va obyektiv idrok etish ko'nikmalarini — ya'ni ijtimoiy-perseptiv kompetentlikni shakllantirish dolzarb pedagogik va amaliy vazifadir. Ijtimoiy persepsiya tushunchasi ilmiy muomalaga ilk bor J.Bruner tomonidan kiritilgan bo'lib, u ijtimoiy obyektlarni (insonlar, guruhlar)ni idrok etishning o'ziga xosligini anglatadi. Ilmiy manbalarda (G.M. Andreyeva, A.A. Bodalev, A.A. Rean) ijtimoiy-perseptiv kompetentlik muloqot subyektlarining bir-birini tushunishi, empatiya ko'rsatishi hamda aks ettirish (refleksiya) va identifikatsiya qobiliyati sifatida talqin etiladi.

Biroq OTMlarda psixologiya fanlarini o'qitishning an'anaviy metodologiyasi ko'pincha nazariy ma'lumotlarni uzatish bilan cheklanib, talabalarining amaliy-perseptiv tajribasini boyitishga yetarlicha imkon bermaydi. Psixologiya fanlarini o'qitish metodikasiga ijtimoiy-psixologik simulyatsiyalar, keys-stadi va rolli o'yinlarni modulli integratsiya qilish ushbu pedagogik ziddiyatni bartaraf etish imkonini beradi.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot ishining amaliy qismi Buxoro xalqaro universiteti "Psixologiya(faoliyat turlari bo'yicha)" bakalavriat ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabalari (n=30) ishtirokida olib borildi. Tadqiqot 3 bosqichda amalga oshirildi: — Dastlabki diagnostika va talabalarining ijtimoiy-perseptiv ko'rsatkichlarini o'lchash.

— "Psixologiya fanlarini o'qitish metodikasi" fani doirasida 6 hafta davomida interaktiv va refleksiv o'qitish texnologiyalarini tatbiq etish. — Qayta diagnostika o'tkazish va olingan natijalarning matematik-statistik tahlili.

Diagnostik bosqichda N.Xollning "Emotsional intellektni tashxislash (EQ)" testi — boshqalarning emotsiyalarini anglash va empatiya darajasini baholash uchun olindi va V.V. Boykoning "Empatik qobiliyatlar darajasini aniqlash" metodikasi — muloqotdagi perseptiv va intuitiv kanallarni o'lchash uchun o'tkazildi.

— Mashg'ulotlar jarayonida talabalarga real psixologik holatlarga asoslangan mikro-keyslar hamda rolli o'yinlar ("Psixolog — Mijoz — Kuzatuvchi", "Nizoli vaziyatda shaxslararo idrok" ssenariylari) berildi. Har bir o'yin va keys tahlilidan so'ng majburiy (refleksiv tahlil) o'tkazildi.

Tadqiqot natijalari. O'tkazilgan pedagogik eksperiment va shakllantiruvchi mashg'ulotlardan so'ng talabalarining ijtimoiy-perseptiv va emotsional-kompetentlik ko'rsatkichlarida sezilarli ijobiy dinamika kuzatildi. N.Xoll va V.Boyko metodikalari bo'yicha olingan empirik ma'lumotlarning eksperimentgacha va eksperimentdan keyingi statistik ko'rsatkichlari quyidagi jadvalda aks ettirilgan:

1-jadval. Talabalarining ijtimoiy-perseptiv kompetentlik ko'rsatkichlari dinamikasi (n=30)

Diagnostik mezonlar va shkalalar	Eksperimentgacha ($M \pm \sigma$)	Eksperimentdan so'ng ($M \pm \sigma$)	Styudent t-kriteri mezoni	Ishonchlilik darajasi (P)
Emotsional xabardorlik (N.Koll)	8.4 $\pm$ 2.1	13.2 $\pm$ 1.8	3.82	P<0.01
Empatiya shkalasi (N.Koll)	7.1 $\pm$ 1.9	12.8 $\pm$ 1.5	4.15	P<0.01
Boshqalarning emotsiyalarini o'qish	6.9 $\pm$ 2.0	11.5 $\pm$ 1.6	3.64	P<0.01
Perseptiv kanallar faolligi (V.Boyko)	14.2 $\pm$ 3.1	21.6 $\pm$ 2.4	3.98	P<0.01

(Styudentning t-kriteriya mezoni) bo'yicha tahlil: o'quv jarayoniga kiritilgan interaktiv metodikadan so'ng o'zgarishlarning $p < 0.01$ darajada statistik ishonchli va ahamiyatli ekanligini isbotladi.

Sifat tahlillari shuni ko'rsatdiki, rolli o'yinlarda "Kuzatuvchi" va "Mijoz" rollarini bajargan talabalar sheriklarining noverbal belgilarini (mikro-mimika, ovoz tembri, tana pozitsiyasi)ni aniqroq o'qishni va ularni kasbiy jihatdan to'g'ri baholashni o'rgandilar.

Oliy ta'limda psixologiya fanlarini o'qitish jarayonida talabalarning ijtimoiy-perseptiv kompetentligini rivojlantirish masalasi nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishni talab etadi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, talaba psixologik tushunchalarni nazariy jihatdan bilishi bilan birga, real kommunikativ vaziyatda insonning xatti-harakati, hissiy holati va individual xususiyatlarini to'g'ri anglay olishi ham zarur. Shu sababli ijtimoiy-perseptiv kompetentlikni faqat kommunikativ ko'nikma sifatida emas, balki idrok, tafakkur, empatiya, refleksiya va emotsional boshqaruvning o'zaro bog'langan tizimi sifatida qarash maqsadga muvofiq.

Muhokama jarayonida ushbu kompetentlikning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi pedagogik omillar alohida ahamiyatga ega ekanligi namoyon bo'ladi. An'anaviy ma'ruza shakli psixologik bilimlarning nazariy asoslarini o'zlashtirishga yordam bersa-da, insonlararo munosabatlarning murakkabligini amaliy jihatdan tushunish uchun interfaol ta'lim usullaridan foydalanish zarur. Xususan, vaziyatli topshiriqlar, psixologik keyslar, rolli o'yinlar, guruhviy munozaralar va kuzatuv asosidagi mashg'ulotlar talabani turli ijtimoiy vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish imkoniyatini kengaytiradi. Bunday metodlar orqali talaba nafaqat boshqalarning xatti-harakatini baholaydi, balki o'zining kommunikativ reaksiyalarini ham tahlil qilishga o'rganadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy-perseptiv kompetentlik faqatgina nazariy bilimlarni o'zlashtirish orqali emas, balki shaxsiy emotsional va muloqot tajribasini refleksiv tahlil qilish orqali shakllanadi. Rolli o'yinlar va keys-stadi usullari talabani faqat obyekt emas, balki bilish jarayonining faol subyektiga aylantiradi.

Olingan xulosalar A.A. Bodalev va G.M. Andreyevlarning ijtimoiy idrokning muloqot va amaliy faoliyatdagi roli haqidagi nazariy qarashlarini pedagogik nuqtai nazardan to'ldiradi va tasdiqlaydi. So'nggi yillarda psixologiya fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash masalasi ta'lim tizimida dolzarb yo'nalishga aylandi. Ilmiy manbalarda bu jarayon psixologik bilimlarni amaliy, tahliliy, refleksiv va ijtimoiy-perseptiv kompetensiyalar asosida o'zlashtirish zarurati bilan izohlanadi. OTMd psixologiya fanlarini o'qitishda talabalarning ijtimoiy-perseptiv kompetentligini rivojlantirish uchun dars jarayonini amaliy va refleksiv texnologiyalar bilan boyitish zarur. Rolli o'yinlar va keys-stadi metodlari talabalarda emotsional intellekt, empatiya hamda shaxslararo idroklash aniqligini oshirishning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi. Ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan interaktiv dars metodikasini oliy ta'lim muassasalarida psixologik va pedagogik fanlarni o'qitish amaliyotiga joriy etish tavsiya etiladi.

Psixologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash talabalarda tahliliy va refleksiv fikrlash, empatiya, muloqot hamda muammoli vaziyatlarda to'g'ri yechim topish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayon, shuningdek, ularning kasbiy o'zini anglash, o'zini boshqarish va ijtimoiy moslashuv malakalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, interfaol va innovatsion yondashuvlardan foydalanish psixologiya fanining o'qitilish samaradorligini oshirib, talabalarning o'quv motivatsiyasi, refleksiv tayyorgarligi, ijtimoiy-perseptiv kompetentligi va amaliy kompetensiyalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kelgusida psixologiyani o'qitish metodikasini yanada takomillashtirish uchun raqamli laboratoriyalar va simulyatsion treninglarni o'quv jarayoniga joriy etish, interfaol-rivojlantiruvchi seminarlar va amaliyotlar tarmog'ini rivojlantirish, o'qituvchilarning pedagogik tayyorgarligini oshirish hamda talabalar uchun "psixologik portfoliolar" tizimini yo'lga qo'yish zarur. Mazkur yo'nalishdagi izlanishlar psixologik madaniyatni yuksaltirish, insonparvar ta'lim tamoyillarini kuchaytirish va yoshlarning intellektual hamda shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu tariqa, psixologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki kelajak mutaxassislarining kasbiy barkamolligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Andreyeva G.M. Sotsialnaya psixologiya: Uchebnik dlya vysshix uchebnyx zavedeniy. — M.: Aspekt Press, 2018. — 363 s.
- [2] Bodalev A.A. Vospriyatiye i ponimaniye cheloveka chelovekom. — M.: Izd-vo MGU, 2015. — 216 s.
- [3] Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya: O'quv qo'llanma. — T.: "FAYLASUFLAR" nashriyoti, 2012. — 228 b.
- [4] Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. — New York: Bantam Books, 2005. — 352 p.
- [5] Nishanova Z.T. Psixologik xizmat: O'quv qo'llanma. — T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2014. — 240 b.